

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 338.2:331.218.3
JEL Classification O 15

Гончар Л.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Гарна С.О.,
ст. викладач кафедри обліку і аудиту,
Мартиненко А.О.,
магістрантка,
Донбаський державний педагогічний університет

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР УСПІШНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Honchar L.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor
at the department of accounting and auditing,
Harna S.O.,
senior lecturer at the department
of accounting and auditing,
Martynenko A.O.,
magistr,
Donbass State Teachers Training University

FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION OF UKRAINE AS A FACTOR FOR THE SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF THE STATE

Постановка проблеми. Фінансова грамотність є невід'ємною складовою соціального і життєвого досвіду людини, від якості якої залежить ефективність захисту прав споживачів фінансових послуг і розвиток економіки України. У більшості країн фінансова освіта населення розглядається як продуктивна інвестиція в його розвиток та один із важливих інструментів забезпечення стабільності в суспільстві.

Проведені дослідження щодо рівня фінансової грамотності населення України свідчать, що більшість із них не розуміються на особливостях здійснення основних фінансових операцій. Проблема фінансової грамотності ускладнюється ще й недостатнім розумінням прав споживачів у сфері фінансових послуг. З огляду на це, питання підвищення фінансової грамотності населення України набуває важливого значення, бо саме фінансова обізнаність є одним із факторів успішного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час питання підвищення фінансової грамотності стало об'єктом наукових досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: учені-економісти, педагоги з питань теорії і методики професійної освіти, а також технологій викладання дисциплін математичного циклу. Серед зарубіжних учених варто відзначити Н. Хілла, Р. Гейджа, Р. Кіосакі, Г. Ердмана, Ш. Лечтер, Б. Шефера, Р. Стоуна, Д. Фогга, Р. Брука, Я. Шайна, Д. Рона, А. Лусарді, Г. Шахназаряна.

Питанням фінансової грамотності населення в Україні присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Т. Кізими, А. Незнамової, Б. Приходько, І. Соркіна, Т. Смовженко, С. Юрія, В. Гейця, В. Ільїна, В. Кремень, Т. Кузнецова, М. Овчиннікова, Л. Стахович, А. Столярова, М. Кутер та інших.

Проведені дослідження показали, що більшість вітчизняних науковців проблему підвищення фінансової грамотності населення України розглядають з точки зору передового світового досвіду. Не

виключаючи важливість наукових досліджень з даного питання, вважаємо необхідним розробити основні напрями підвищення рівня фінансової грамотності для населення України, враховуючи різні вікові групи.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження проблемних питань з підвищення рівня фінансової грамотності населення країни.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: проаналізувати рівень фінансової грамотності населення України; визначити та уточнити сутність категорії «фінансова грамотність» на підставі аналізу різних теоретичних та методологічних підходів; розробити шляхи підвищення фінансової грамотності населення за різними віковими групами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні молодь зіткнулася з проблемою відсутності знань та вмінь управління своїми фінансовими ресурсами, та створення власного капіталу. Дитину не навчали цьому цілеспрямовано, як вчили математиці в школі, і вона не може сформулювати правильне ставлення до грошей та капіталу, відповідно, і своїх дітей [2, с. 65]. Ця здатність людині не дається при народженні, а є набутою системою уявлень, цінностей і сформованих звичок. Здебільшого дитина копіює поведінку своїх батьків і тому саме сім'я закладає фундамент майбутньої успішності і фінансового благополуччя дорослої людини.

Враховуючи те, що фінансова грамотність населення є невід'ємною складовою успішного розвитку суспільства, ми підтримуємо позицію науковців, які вважають, що дане питання повинне вирішуватися на державному рівні. При цьому, з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики підвищення рівня фінансової грамотності населення відповідно до стратегічних напрямів, підкреслює І. Соркін, вони повинні бути регламентовані певним стратегічним документом [7, с. 304].

Так, документом, який би сформулював цілі і завдання такої політики, а також визначив механізм її реалізації в сучасних умовах, на думку Т. Кізими, має стати Національна програма підвищення рівня фінансової грамотності населення України, у якій були б відокремлені основні функції і завдання кожного з учасників цього важливого процесу [2, с. 68].

На міжнародному рівні вивченням фінансової грамотності займаються Всесвітній банк і Організація Економічного Співробітництва та Розвитку. В Україні це питання вивчають Національний банк України, Міністерство фінансів, а також громадські організації та ЗМІ.

Поняття фінансової грамотності Всесвітній банк розглядає як здатність людини приймати обґрунтовані рішення з використання і управління власними грошима. Міжнародне співтовариство все частіше додає до цього формулювання і уміння приймати ефективні фінансові рішення з короткостроковою і довгостроковою перспективою [4, с. 431].

Одна з організацій-лідерів у світі в напрямку підвищення фінансової грамотності, The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), визначає фінансову грамотність як комбінацію фінансової обізнаності, знань, навичок, відношення та поведінки, необхідних для ухвалення важливих фінансових рішень та для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту [1].

Серед науковців також існують різні підходи щодо тлумачення фінансової грамотності.

Так, Р. Кійосакі трактує фінансову грамотність як сукупність знань в сфері фінансів, а також вміння цими навичками користуватися [3].

Т. Кізіма фінансову грамотність розглядає як сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень [2, с. 65].

На думку І. Соркіна, фінансовою грамотністю є знання громадянами фінансових понять, а також можливостей та порядку використання населенням фінансових послуг [7, с. 305].

З точки зору Т. Смовженко, фінансова грамотність – це сукупність знань, вмінь та навичок, які потрібні населенню для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, і забезпечує соціальну стабільність у суспільстві [6, с. 35].

І. Ломачинська вважає, що фінансова грамотність – це спосіб мислення, котрий передбачає використання оптимальних шляхів та раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом [5, с. 118].

Інші визначення при загальному різноманітті формувань охоплюють різні аспекти, починаючи від управління особистим бюджетом, планування пенсійних заощаджень та інших важливих цілей в житті до розуміння таких інструментів, як страхування життя, ризиків приватних інвестицій на фінансових ринках, знання прав споживачів фінансових продуктів. Визначають фінансову грамотність як важливий елемент знань, який необхідний для прийняття рішень.

Узагальнюючи різні підходи щодо визначення даного поняття, під фінансовою грамотністю будемо розуміти набуті людиною професійні компетенції, що дають їй змогу приймати зважені рішення щодо ефективного управління власними фінансами та раціонально діяти відповідно до конкретних життєвих обставин. При цьому, під професійними компетенціями будемо розуміти вміння використовувати знання, навички та досвід управління власними фінансами, з метою прийняття обґрунтованих рішень, направлених на отримання оптимального результату.

Вперше на державному рівні проблема фінансової освіченості населення була піднята у США. Причому зміст поняття «фінансова грамотність» сьогодні у Сполучених Штатах трактується дуже широко, включаючи, окрім питань ведення домашньої бухгалтерії, управління кредитами, пенсійного планування тощо, навіть дії щодо управління грошовими доходами і витратами під час стихійних лих, терористичних актів або ж у випадку раптової хвороби [8, с. 73].

За даними дослідження USAID «Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні» у 2017 році близько 65% українців мають незадовільний рівень фінансової обізнаності [1]. Серед основних причин такого становища наступні: майже 30% громадян взагалі не роблять заощаджень, а ті, що все ж таки заощаджують, роблять це, відкладаючи свої кошти на «чорний день»; більша частина населення не знає як працюють фінансові установи держави та які переваги вони мають; великий відсоток українців не довіряють фінансовим установам та фінансовим організаціям; населення має лише загальне уявлення про свій бюджет, тобто вони не розуміють як правильно розподілити свої доходи та витрати; багатьох лякає величезна кількість ризиків та страх втратити вже надбаний капітал. Більшість населення користуються лише базовими фінансовими послугами, серед них: оплата комунальних платежів через банк (72%); користування банківським рахунком та пластиковою картою (68%); споживчий кредит (30%); проведення платежів через термінали платіжних систем (38%); користуються послугою переказу грошей через банк (92%); обмін валюти (31%) та інше [9].

При цьому, рівень самооцінки фінансової грамотності є суттєво завищеним у порівнянні з результатами реальних тестів фінансової математики та фінансової термінології. Понад 50% респондентів володіють фінансовою математикою та термінологією на рівнях «незадовільно» або «нічого не знаю». Найбільш проблемними є питання, які стосуються кредитування: обчислення реальної ставки відсотка, відповідальність банків розкривати цю реальну ставку позичальникам, поняття плаваючої ставки та відповідальність поручителя за споживчим кредитом [9, с. 40-41]. Очевидно, що українці цікавляться лише тими фінансовими темами, які мають для них персональну важливість.

Ми погоджуємося з думкою вчених, які вважають, що відсутність елементарних фінансових знань і навичок обмежує можливості людей щодо прийняття правильних рішень для забезпечення свого добробуту.

Сьогодні необхідно проводити якомога більше заходів з підвищення фінансової грамотності молоді, в основу яких повинно бути закладено не інформування, а розвиток практичних умінь та навичок громадян, які є частиною ширшого поняття «фінансова культура». Фінансова культура – знання, навички та відношення, необхідні для забезпечення відповідальної фінансової поведінки та підвищення фінансової інклюзії українців [6].

Важливість формування й розвитку основних фінансових навичок (до яких належать також навички особистого фінансового планування, формування оптимального бюджету доходів і витрат, інвестування, користування різноманітними фінансовими продуктами й послугами) обумовлена дедалі зростаючою роллю вартісних агрегатів у житті сучасної людини. У багатьох країнах світу вміння заробляти й розпоряджатися коштами слугує критерієм успішної фінансової захищеності особистості в суспільстві. Отже, у цьому контексті питання сприйняття грошей і багатства, фінансових атрибутів у світогляді українців набуває першочергового значення і є невіддільним від проблеми формування фінансової культури молоді [11, с. 19].

У міжнародній практиці використовуються різні способи навчання молоді рахувати власний бюджет, бути фінансово обізнаними, володіти базовими знанням про фінансові інструменти та послуги.

Так, наприклад, у Польщі організація Фондація Кроненберг у кооперації із Citi Bank уже більше двадцяти років розробляє і втілює програми для фінансової освіти населення, зокрема програма «Мої Фінанси» є найбільшою молодіжною програмою економічної освіти в Польщі, метою якої є навчання молодих людей приймати раціональні та вигідні фінансові рішення і регулярно оновлювати свої фінансові знання.

«Підприємницька програма» фінансової освіти адресована студентам старших класів середньої школи. Здійснюється у співпраці з Фондом Досягнень Молоді. Мета проекту полягає в передачі знань про підприємництво студентам та допомозі їм розвинути навички та компетенції в цій галузі.

Проект Business Startup є національною програмою, що призначена для студентів та випускників. Учасники проекту проходять навчання і консультування, що розроблені для допомоги їм у перетворенні їх бізнес-ідей в реальний бізнес. Метою програми є стимулювання підприємництва серед студентів і допомога їм у відкритті своїх власних фірм.

У США популяризація освітніх економічних питань здійснюється досить активно, починаючи з початкової школи. Важливого значення набуває формування поведінкових навичок, культури ділової комунікації, здатності відстоювати свої права без порушення прав інших членів суспільства, вміння вести переговори, працювати в команді, приймати на себе ризики і правильно оцінювати шанси на успіх. Важливим є навчання школярів в межах курсу з особистих фінансів навичок користування

кредитними картками, вмінню оцінювати і обирати схеми медичного страхування, розраховувати податкові платежі, аналізувати необхідність і доцільність взяття кредиту тощо [10, с. 53].

Велика Британія вважається однією з країн-лідерів у сфері фінансової грамотності. Цьому сприяють, зокрема, досить високий загальний рівень інформованості населення із зазначених питань, розвиненість демократичних інститутів і фінансового ринку, усі учасники якого активно працюють над фінансовою просвітою населення [8, с. 73].

В Україні заходи із підвищення фінансової грамотності серед молоді проводяться силами окремих організацій, проте вони не мають державного масштабу, а подекуди й несуть на меті популяризацію самих установ, що їх здійснюють.

Враховуючи передовий зарубіжний досвід та беручи його за основу в життєвих реаліях нашої країни, вважаємо, що для підвищення рівня фінансової грамотності населення перш за все необхідно вжити наступних заходів:

- розпочинати знайомство дітей з базовими економічними поняттями ще з раннього віку. Надзвичайно важливим є формування у дітей навичок ділової культури та поведінки, вміння працювати в команді, ставити цілі та визначати завдання, виховувати лідерські якості та навички ділової комунікації, здатність досягати поставлених результатів, нести відповідальність за прийняті рішення тощо;

- для школярів та студентів необхідно розробити спеціальні курси з фінансової грамотності та закріпити їх як обов'язкові в навчальних планах. У межах курсів формувати навички планування особистих і сімейних фінансів, раціонального використання власних фінансових ресурсів, поєднання накопичення та інвестування коштів, вміння користуватися банківськими послугами, оцінювати та обирати схеми страхування життя, отримати базові знання з відкриття власного бізнесу, здатність використовувати моделі фінансового управління, вміння виявляти тенденції зміни фінансових показників, з'ясовувати їх причини а також прогнозувати можливі наслідки тощо.

Використання фінансово-психологічних тренінг-ігор, на нашу думку, є одним із найбільш ефективних засобів формування фінансової грамотності та елементарних економічних понять, необхідних для входження молоді в сферу економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки та економічної культури. У процесі її проведення відпрацьовуються ті навички, які необхідні людині для досягнення конкретних цілей. На відміну від традиційних, тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал молодої людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної, інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, взаємодії тощо;

- у напрямках підвищення рівня фінансової грамотності надзвичайно важливим є створення системи навчання викладачів для набуття ними відповідних компетенцій та передачі отриманих знань молодому поколінню;

- популяризувати підвищення рівня фінансової грамотності для всіх верств населення через організацію відповідних майстер класів, круглих столів, лекцій, семінарів, конференцій, друкування методичної літератури тощо;

- створити відповідні інформаційно-консультативні центри з надання допомоги населенню з питань страхування, а також банківських, фінансових, податкових послуг тощо;

- необхідно більш активно залучати до освітньої діяльності з фінансової грамотності засоби масової інформації, використовувати соціальні мережі, розробити спеціалізований веб-сайт для розвитку навичок з фінансових питань різних верств населення.

Висновки з проведеного дослідження. Від загального рівня фінансової грамотності населення країни багато в чому залежить її економічний розвиток. Низький рівень таких знань призводить до негативних наслідків не лише для споживачів фінансових послуг, але і для країни, приватного сектора і суспільства в цілому. Тому, розробка і впровадження програм з підвищення фінансової грамотності населення повинно стати стратегічним напрямом державної політики. Запропоновані заходи, в рамках підвищення фінансової грамотності населення, сприятимуть підвищенню рівню життя громадян, соціальній стабільності та ефективному розвитку економіки країни.

Література

1. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 25.01.2019).
2. Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 2. С. 64–71.
3. Киосаки Р. Т., Летчер Ш. Л. Руководство богатого папы по инвестированию. Львів: Люкспринт. 2005. 352 с.
4. Латковська Т. А. Підвищення рівня фінансової грамотності. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2013. Т. 13. С. 429–438. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_45 (дата звернення 25.01.2019).

5. Ломачинська І.А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобалізації. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова*. 2011. Т 16. Вип. 20. С. 116–124.
6. Смовженко Т. С., Кузнцова А. Я. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України. *Регіональна економіка*. 2013. № 2(68). С. 34–42.
7. Соркін І. В. Методологічні засади розроблення стратегічних документів щодо фінансової грамотності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 2. С. 301–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_2_40. (дата звернення 25.01.2019).
8. Столярова А. А., Шахназарян Г. Э. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения. *Финансы и кредит*. 2010. № 34 (418). С. 72–78.
9. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. Проект регіонального економічного розвитку. 2017. 69 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> (дата звернення 25.01.2019).
10. Шахназарян Г. Э. Финансовая грамотность населения в свете современных тенденций развития образования. *Финансы и кредит*. 2008. № 20 (308). С. 51–58.
11. Юрій С. І., Кізіма Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25.

References

1. "The importance of financial literacy and international experience", available at: <https://bank.gov.ua> (access date January 25, 2019).
2. Kizyma, T.O. (2012), "Financial literacy of the population: foreign experience and domestic realities", *Visnyk TNEU*, no. 2, pp. 64–71.
3. Kiyosaki, R.T. and Letcher, Sh.L. (2005), *Rukovodstvo bogatogo papy po investirovaniyu* [Rich Dad's Guide to Investing], Lyuksprint, Lviv, Ukraine, 352 p.
4. Latkovska, T.A. (2013), "An increase of level of financial literacy and financial education is a call of contemporaneity", *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"*, vol. 13, pp. 429–438, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_45 (access date January 25, 2019).
5. Lomachynska, I.A. (2011), "Financial literacy as a basis of optimization of financial behavior in the conditions of global transformation", *Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova*, vol. 16, iss. 20, pp. 116–124.
6. Smovzhenko, T.S. and Kuznietsova, A.Ya. (2013), "Financial literacy of the population and its impact on the development of ukrainian economy", *Rehionalna ekonomika*, no. 2(68), pp. 34–42.
7. Sorokin, I.V. (2013), "Methodological bases of strategic documents development on financial literacy", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, iss. 2, pp. 301–309, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_2_40. (access date January 25, 2019).
8. Stolyarova, A.A. and Shakhnazaryan, G.E. (2010), "Analysis of the global practice of developing financial education and improving financial literacy of the population", *Finansy i kredit*, no. 34 (418), pp. 72–78.
9. An additional IP-FSS project in Ukraine. Regional Economic Development Project (2017), "Financial Literacy, Awareness and Inclusion in Ukraine: Report on Research", 69 p., available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> (access date January 25, 2019).
10. Shakhnazaryan, G.E. (2008), "Financial literacy of the population in the light of modern trends in the development of education", *Finansy i kredit*, no. 20 (308), pp. 51–58.
11. Yurii, S.I. and Kizyma, T.O. (2012), "Financial literacy of the population in the dialectic of modern educational trends", *Finansy Ukrainy*, no. 2, pp. 16–25.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор, зав. кафедри менеджменту
Донбаського державного педагогічного університету С.В. Коверга